

*Боровець Валентина Іванівна,
заступник директора, вчитель історії
опорного закладу Балашівська
загальноосвітня школа I-III ступенів*

Розвиток методологічної культури педагога як умова вдосконалення його особистісних та професійних якостей

У Законі України «Про освіту» наголошується, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору».

Концепція «Нова українська школа» презентує ідеологію змін, які будуть реалізовані в процесі реформування середньої освіти. Ми стоїмо на порозі реформ, які на десятиліття мають визначити освітній ландшафт України.

Реформа освіти має одночасно:

- зупинити падіння якості та доступності освіти,
- орієнтувати зміст освіти на компетентності,
- «перенавчити» вчителів, змінити структуру школи,
- забезпечити всі перетворення ресурсами.

Реформування змісту загальної середньої освіти передбачає розроблення принципово нових державних стандартів загальної середньої освіти, які повинні ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно-орієнтованому підході до навчання.

Згідно з реформою загальної середньої освіти випускник нової української школи — це:

- цілісна всебічно розвинена особистість, здатна до критичного мислення;

- патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини;
- інноватор, здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, навчатися впродовж життя.

Нова українська школа уже сьогодні потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Адже учитель - це людина, на якій тримається реформа. Без нього будь-які зміни будуть неможливими, тому один із головних принципів Нової української школи – умотивований учитель. Тому головна мета – сприяти його професійному та особистісному зростанню, а також підвищувати його соціальний статус. Однією зі складових оновлення педагогічного процесу мають стати інновації в особистості майбутнього педагога. Новий учитель має бути носієм високої культури, провідником національних і загальнолюдських цінностей.

Нові функції учителя:

- Коуч – метод консалтингу і тренінгу, в процесі якого людина “коуч” допомагає учневі досягти певної життєвої чи професійної мети.
- Фасилітатор – людина, що забезпечує успішну групову комунікацію.
- Тьютор – педагогічна посада для розробки індивідуальних програм і супроводження процесу індивідуального навчання.
- Модератор – користувач інформаційних засобів комунікації, який відповідає за дотримання учасниками встановлених правил і норм поведінки.

Концепція Нової української школи передбачає такі вимоги до вчителя:

- ✓ уміння застосовувати педагогіку партнерства, в основі якої – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем та батьками;
- ✓ уміння працювати на засадах особистісно орієнтованої моделі освіти та компетентнісного підходу;
- ✓ уміння скористатися академічною свободою, продовжити власну професійну освіту, готувати авторські навчальні програми, розробляти

методи, стратегії, способи та засоби навчання; активно артикулювати власну фахову думку;

- ✓ уміння співпрацювати з іншими вчителями та учнями шляхом створення цифрових ресурсів, презентацій та проектів.
- ✓ навчити учнів бути глобальними: спілкуватися з усім світом за допомогою сучасних цифрових засобів.
- ✓ мати розвинені навички інноватора.

Сучасний етап розвитку системи освіти характеризується й освітніми інноваціями, спрямованими на збереження досягнень минулого і, водночас, на модернізацію системи освіти відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. Характерною особливістю цього періоду розвитку освіти є пошук нових змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій, що передбачає високий рівень методологічної культури вчителя.

Під *методологічною культурою вчителя* розуміємо культуру мислення, специфічну до сфери освіти, засновану на методологічних знаннях, уміннях, навичках, здатності до рефлексії, науковому обґрунтуванні, критичному осмисленні й творчому застосуванні певних концепцій, форм і методів пізнання, управлінні й конструюванні педагогічної теорії і практики з метою вирішення професійно-педагогічних проблем та осмислення власного педагогічного досвіду.

Педагогічний процес керується об'єктивними законами, без урахування і використання яких педагог не може досягти успіху. Вчителю надзвичайно важливо знати головні закономірності процесу навчання та виховання, постійно вдосконалювати своє педагогічне мислення.

У своїй роботі педагогу багато чого доводиться досягати, покладаючись на власний досвід, поєднувати знання з інтуїцією, аналізувати результати проб, виправляючи допущені помилки. Навіть те, що у методичних вказівках подані зміст і способи організації діяльності учнів, ще не означає, що вчитель отримав

у руки готовий алгоритм педагогічної дії, який гарантує стовідсотковий позитивний ефект.

Наукові здобутки учитель має зробити своїми. Це означає, що він повинен «перевідкрити» для себе знову і проблемне навчання, і диференційований та особистісно зорієнтований підходи, і багато іншого. Педагогічний процес є активним і динамічним, він постійно збагачується новими досягненнями суспільного життя, як духовними, так і матеріальними, тому неможливо раз і назавжди досягнути усі таємниці педагогіки, - їх треба постійно «перевідкривати». Все, що є добрим сьогодні, завтра може видатися недостатнім чи навіть застарілим. Пошукове завдання, яке ще вчора було для школярів цікавим, викликало їх активність, сьогодні стає простим, а, отже, втрачає свою пошукову, творчу спрямованість. Новизна педагогічного засобу зникає. І знову треба запропонувати щось якісно нове.

Творчий учитель завжди прагне впровадити щось нове, перевірити його на практиці, щоб отримати вірогідні дані про результати свого впровадження. У цьому випадку він безпосередньо включається у власне дослідницьку діяльність.

Бути педагогом-дослідником означає вміти знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них невідомі зв'язки й закономірності. А це потребує, передусім, загальної культури та високої фахової підготовки, певного досвіду освітньої роботи й спеціальних знань та умінь, притаманних саме дослідницькій роботі. Зокрема, треба вміти спостерігати й аналізувати явища; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок із уявою й інтуїцією та багато іншого. Складність педагогічних явищ із незавершеністю їх логічного аналізу та недостатньою інформованістю про них робить проблему наукового пошуку особливо актуальною.

Досвід показує, що участь у науково-дослідній роботі позитивно впливає на розвиток учителя як особистості та професіонала. Проводячи дослідження, вчитель підвищує рівень своїх теоретичних знань, систематично вивчаючи філософську, педагогічну, психологічну та методичну літературу; бере участь у

семінарах і науково-практичних конференціях; оволодіває методами наукового дослідження, в тому числі й методикою педагогічного експерименту; набуває вміння об'єктивно аналізувати процес своєї діяльності й оцінювати його результати, подавати матеріали дослідження у формі наукового звіту, доповіді, статті, методичних рекомендацій. У підсумку все це приводить до істотного зростання творчого потенціалу вчителя та вдосконалення його педагогічної майстерності.

Педагогічна діяльність вимагає від учителя постійного вирішення завдань, що виникають у тих чи інших педагогічних ситуаціях. Це, звичайно, не вирішення кожного разу нової наукової проблеми. Однак володіння методологічною культурою допоможе вчителю правильно і більш конкретно справлятися з питаннями, які виникають у процесі педагогічної практики. «Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала учителю радість, а не перетворювалася на нудну одноманітну повсякденність, ведіть кожного учителя на стежину дослідника», - закликав В.Сухомлинський.

Методологічна культура учителя – особлива культура наукового мислення, базою якого є методологічні знання та досвід рефлексії самосвідомості професіонала, що намагається переосмислити свою діяльність. Методологічна культура учителя включає знання методології педагогіки і вміння її застосовувати у педагогічній діяльності.

Вчитель повинен керуватися логікою застосування методології педагогіки:

- ✓ усвідомлення цілей і завдань освітнього процесу у конкретній просторово-часовій ситуації;
- ✓ критичне ставлення до «самоочевидних» положень і аргументів, які лежать у площині буденної педагогічної свідомості;
- ✓ діагностика на основі відбору відповідних методик і методів рівня готовності дітей до виконання майбутніх завдань;
- ✓ проектування і конструювання освітнього процесу на основі отриманих результатів;
- ✓ формулювання і творче вирішення педагогічних завдань;

- ✓ психолого-педагогічна і методична рефлексія (вміння об'єктивно і відсторонено проаналізувати і оцінити свою діяльність, побачити удачі і помилки, вийти на рівень усвідомлення і формулювання нових педагогічних завдань).

Формування в учителя методологічної культури вимагає діалектичного підходу, який включає ряд послідовно з'єднаних ланок:

- ✓ спонукання до усвідомлення і вирішення наявного в запропонованій ситуації протиріччя;
- ✓ розкриття непродуктивності рішень, що спираються на буденний досвід, судження здорового глузду, показ їх однобічності, метафізичності;
- ✓ демонстрація шляхів продуктивного розв'язання проблемної ситуації на основі вимог діалектичної логіки;
- ✓ узагальнення досвіду роботи над запропонованим завданням і можливостей перенесення засвоєної логіки в різні сфери педагогічної практики.

Методологія педагогіки вказує на те, як треба здійснювати науково-дослідну та практичну діяльність. Такі знання необхідні кожному педагогу.

Методологічна культура вчителя включає в себе наступне:

- проектування і конструювання освітнього процесу;
- усвідомлення, формулювання і творче вирішення педагогічних завдань;
- методична рефлексія.

Основним критерієм володіння знаннями та методами методологічної культури вчителя є використання науково-педагогічних знань для вдосконалення своєї роботи із застосуванням аналізу, інших методів досліджень у своїй практичній роботі.

Прояв у педагога творчого початку означає наявність певного рівня методологічної культури педагога, тобто створення нового педагогічного досвіду, в якому немає дії за шаблоном. Таким чином, тільки в процесі пізнавальної та практичної діяльності педагога формується його методологічна культура. Результатом методологічної культури є оригінальні розробки педагогів, нестандартні рішення в сфері педагогічної теорії і практики.

Визначення рівнів методології впливає і на визначення рівнів методологічної культури, які відповідають їй.

Виділяються такі рівні методологічної культури: педагогічний, загальнонауковий, філософський.

Педагогічний:

- створювати передовий досвід практичної роботи;
- висунути гіпотезу і перевірити її за допомогою таких загальнонаукових методів, як спостереження, експеримент, аналіз, синтез, моделювання.

Загальнонауковий:

- використання в педагогіці загальнонаукових принципів (редукціонізму, еволюціонізму, раціоналізму);
- уміння застосовувати прийоми ідеалізації, універсалізації, концептуалізації;
- використовувати на практиці різні підходи (системний, структурно-функціональний).

Філософський:

- знання альтернативних педагогічних теорій, що базуються на протилежних методологічних принципах, детермінованих різними світоглядними установками;
- навички історичного і логічного методів дослідження.

Тільки опанувавши зазначеними рівнями культури, педагог може удосконалювати свою професійну та дослідницьку діяльність, що є необхідною метою і прагненням будь-якого професіонала в педагогіці.

Методологічна культура вчителя включає:

Теоретико-методологічну складову:

- ✓ Наявність відповідних професійних знань.
- ✓ Культура наукового мислення.
- ✓ Знання та розуміння природи інноваційних процесів та процесів саморозвитку.

Практичну складову:

- ✓ Уміння використовувати методи творчої діяльності, ІКТ та інші навчально-інформаційні засоби.

- ✓ Володіння основними методами експериментальних досліджень.

Особистісну складову:

- ✓ Інтелектуальний потенціал
- ✓ Соціальна компетентність (уміння налагоджувати стосунки, спрямованість на конструктивну діяльність).
- ✓ Індивідуальна культура

Психологічну складову:

Наявність стійкої внутрішньої мотивації до позитивних змін, готовність до ризику, наявність вольових зусиль та емоційної стабільності.

Наявність у педагога методологічної культури вважається головною ознакою вищого рівня його професійної підготовки. На такому рівні працює не кожен учитель. Але вчитель-майстер, вчитель творець працює саме так, і високі результати його діяльності є підтвердженням того, що кожен справжній учитель повинен володіти сформованою методологічною культурою, що є показником його педагогічної компетентності і майстерності. Формування методологічної компетентності вчителя має бути одним з пріоритетних завдань освіти як важливої передумови становлення його методологічної культури.

Отже, методологічну компетентність можна розуміти не лише як результат оволодіння вчителем методологією педагогіки, але й як комплекс умінь аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення, педагогічних феноменів, професійних важливих розумових якостей, таких як: аналогія, фантазія, гнучкість і критичність мислення.

Зміст методологічної компетентності можна конкретизувати такими основними складовими:

1. Знання загальної, фахової методології та методології педагогіки, а також – методики науково-педагогічного дослідження.
2. Знання й уміння конструювати й проектувати освітній процес та свою педагогічну діяльність.
3. Усвідомлення, формулювання й творче розв'язання педагогічних задач.
4. Методологічна рефлексія.

Відповідно, модель компетентнісного вчителя сьогодні включає в себе наступні складові:

- теоретико-методологічна компетентність;
- мотиваційно-ціннісна компетентність;
- теоретико-методологічна компетентність;
- інформаційно-комунікативна компетентність;
- соціальна компетентність;
- рефлексивно-регулятивна компетентність.

Важливого значення у процесі формування методологічної компетентності та культури вчителя має методологічна рефлексія.

Методологічна рефлексія – самоаналіз власної методичної роботи, виявлення причин своїх успіхів і невдач, що дає змогу усвідомити власну індивідуальність, унікальність та професійне призначення, виробити індивідуальний методичний стиль, забезпечує удосконалення професійної діяльності у прагненні до образу ідеального вчителя-професіонала.

Постійний аналіз педагогічних ситуацій, самоаналіз власної навчальної та практичної діяльності, причин своїх успіхів і невдач, виявлення утруднень, моделювання варіантів розв'язання педагогічних задач дозволяє удосконалити педагогічну діяльність, сформувати в учителів потребу у професійному самовдосконаленні та стійку мотивацію професійного саморозвитку. Таким чином, методологічна компетентність може розглядатися в якості змістовної характеристики методологічної культури вчителя, показника її сформованості у контексті забезпечення високого рівня розвитку професіоналізму педагогів, що є актуальним завданням сучасної системи освіти.